

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Szeli István

n magán túlmutató kiadvány

Kiss Gusztáv–Farkas Attila: *A Híd repertórium* 1976–2001
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2005

Bizonyára félrevezető lenne, ha ezt a nagy terjedelmű, több mint hatszáz oldalas repertóriumot egyszerű könyvtári segédeszköznek tartanánk, ami pusztán arra való, hogy eligazítsa az olvasót kereső munkájában a folyóirat huszonöt esztendő alatt publikált anyaga között, annak szerzői, tárgykörei, szakágazatai, műfajai, vonatkozó irodalma stb. kérdéseiben, tehát ha benne egyszerű tartalomjegyzéket, név- vagy tárgymutatót látnánk. Kétségtől kitűnően ellátja a bibliográfiai kézikönyv vagy az adattár feladatát is, de hogy mennyire nemcsak az, rögtön kiderül, ha a hazai magyar irodalomtudomány utóbbi mintegy fél évszázados múltja szempontjából próbáljuk szerepkörét meghatározni, illetve figyelmünket az ilyenféle munkáknak nemcsak gyakorlati használhatóságára fordítani, hanem másféle funkciója szerint is mérlegelni. A könyv tömör bevezetőjében Csáky S. Piroska magas szakmai szinten s kellő alaposítással világít rá, hogy a Kiss–Farkas szerzőpár Repertórium nem a folyóirat 1976–2001 közötti negyed század írásainak vagy pedig az évfolyamok tartalommutatóinak a kulminációja, összegezése. Ezt a bevezetőben megindított gon-

dolatot szeretnénk ezúttal tovább gördíteni, megtoldani és kiegészíteni azzal, hogy ez a kiadvány önmagán túlmutatva szellemi életünk egészére nézve is fontos rendeltetést tölt be, és nagy horderejű tanulságokkal jár.

A vajdasági magyar irodalommal való tudományos igényű foglalkozás elsőkori nyomait az 1946-tól kezdve a Tanárképző Főiskolának, még inkább 1959-től a Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének, a legcél tudatosabban pedig a Hungarológiai Intézet 1969-ben induló munkája jelzi. Természetesen az irodalomtudomány fogalma és művelése (különösképpen az elsőként említett két intézmény esetében) még igen nagy mértékben (s hátrányosan) különbözött a későbbi évekéétől. Ez azonban ha nem is menthető, de érthető, ha meggondoljuk, munkásságuk a marxista ideológia s az erre épült irodalomszemlélet kríziséveiben bontakozott ki. Ezenkívül pedig mind a Főiskola, mind pedig a Bölcsészkar magyar tanszékének exponált (kisebbségi) helyzete nem is tette lehetővé, hogy az irodalomtudományt mint „egy közösség genetikusan önösmereti szervét” kezeljék, ahogy ezt nagy tudósunk, Horváth János örök érvényű szavai tanítják. Sokkal inkább az „alkalmazott tudomány” igencsak kétes szerepét kellett vállalniuk. B. Szabó pl. a *Régi magyar irodalom* címen kiadott előadás-gyűjteményének előszavában (1960) azt fejtegeti, hogy a hazai magyar irodalomtudomány kötelessége „... kritikai igényekkel közeledni azokhoz a megállapításokhoz és véleményekhez, amelyeket a magyar irodalomtudomány tegnapi és mai képviselői műveikben megfogalmaztak és kialakítottak”. Ebben jelöli meg a tanszék szerepét is: „A tudományos munka eredményei a magyar nyelv és irodalom területén revízióra szorulnak: alapos elemzésnek kell alávetni a múltban elért eredményeket s kritikailag elemezni azokat a megállapításokat és véleményeket, amelyeket ma a hungarológia magyarországi és külföldi tudósai képviselnek.” De már a korábbi években, a készülő *Tér és idő* című tanulmánykötetéről is úgy nyilatkozik, hogy abban „a nemzeti irodalom, a nemzeti kultúrörökség kiértékeléséhez szeretnék hozzájárulni”. S ha végiggörgetjük B. Szabónak a Bosnyák István által oly nagy gonddal és körültekintéssel sajtó alá rendezett négy kötetét, amelyben a szerző teljes életműve tárul elénk, azt kell látnunk, hogy annak anyaga nem levéltári bűvárkodás eredményeit tartalmazza, s nem is könyvtári szorgoskodás eredményeire épül, hanem legnagyobb részben eszmei álláspontok, társadalmi ideológiák és nézetek gyűjtőhelyei, ütköztetésük színtere.

Hasonlóképpen kell nyilatkoznunk a hazai magyar irodalomtudomány bölcsőjének másik ringatójáról is. Sinkó Ervinről köztudott, hogy „irodalomtörténeti” kirándulásaiiban is legtöbbször szépirodalom maradt, aki éppen a magyar irodalom történetét választotta regénye tárgyául. S aki székfoglaló beszédétől kezdve mindvégig azt hangoztatta, hogy a tanszéknek nem az a feladata, hogy „szakbarbárokat” neveljen iskolai használatra. Így

nevezte Sinkó azokat, akiket B. Szabó szótára „filosz” megnevezéssel illetett. („Könyvek között élő, búvárkodó, filológus hajlamú, a gyakorlati élettől többnyire elszakadt ember.” Lásd: A magyar nyelv értelmező szótára, 1960.) Majd csak intézeteink „nehéz honfoglalását” követő második generációjában s a Hungarológiai Intézet távlatterveiben válik világossá, hogy sem felsőfokú oktatás, sem tudományos kutatás nem járhat eredménnyel, ha intézeteinknek pusztán az eszmék küzdőtere szerepét szánjuk. Ez a belátás jut kifejezésre majd 1973-ban, a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeinek egyik felmérésében, amelyben az egykori cikkíró visszatekintésében arról ír, hogy: „Úgy látszik, minden fiatalságnak (az intézmény fiatalságának is) természetes velejárója a szertelen erőfitogtatás, a neofita buzgalom, a nagy fogadkozás, amely lomtárba való kacatnak tartja a lehetőségek mérlegelését, a koncepció szívós és fokozatos munkával való megközelítését. S ez így jó, mert az igényesség, a felfokozott munkakedv jele, mert teremtő hozzáállást sejtet és alkotókedvet sugalmaz. De előbb vagy utóbb el kell jönnie a felmérés pillanatának, amely az ambíciót és a vállalkozó szándékot szembesíti az eredményekkel, számon kérve a tettet a »számonkérőtől« magától is.”

E sorok írójának nemrég alkalmá nyílt, hogy a kisebbségi magyar irodalom mibenlétét, meghatározóit, tényezőit, megismerésének lehetőségeit és módjait vizsgálva eltűnődjön a *Tér és idő* fogalompár valóságos jelentésén, s párhuzamba állítsa a vele rokon, ám mégis oly távoli *Táj és kor* fogalomgyüttessel. (Ezek „emberszabású” szimbolikájához igazodnak az alábbi sorok is.) Arra a következtetésre jutott, hogy a *Tér és idő* dimenziói csupán az elméleti megközelítést teszik lehetővé az elemzés számára, s hogy a vizsgált tárgy valóságos tartalmait, szellemiségét, létezésének törvényszerűségeit csak úgy vagyunk képesek a magunkévá váltani és birtokunkba venni, ha saját, egyéni életünk törvényszerűségeit, szabályozóit s konkrétumait keressük s mutatjuk ki benne, ahogy azt – más vonatkozásban – Thienemann Tivadar tanácsolta az *Irodalomtörténeti alapfogalmak* című könyvében még valamikor háromnegyed évszázaddal ezelőtt. Ennek pedig az az oka, hogy a *Táj és kor* humanizált fogalmak, vagyis bennük az emberhez való viszonyítás a legfontosabb mozzanat (az én korom, nagyapáink kora, a felvilágosodás kora, a szabadságharc kora, a kiegyezés kora stb.). Hasonlóképpen vagyunk a *Táj* fogalmával is. Ez ui. magába foglalja a „látvány” jelentését is: erdős, hegyes-völgyes, alföldi, mocsaras, nádas, bokros, ismerős, ismeretlen, de ugyanígy: nyírségi, Tisza menti, tanyai, pusztai, lakatlan, ami mind hiányzik a *Tér* képzetvilágából. A *Tér* és az *Idő* – szemben a másik kettővel – az emberi megismerés határán túli, ún. transzcendens fogalmak, amelyek nem ismerik a definíció lehetőségét, tehát a fogalom lényegi tartalmának a megnevezését és megvilágítását, ezért aztán függetlenek is az embertől. Nyilván ez is oka volt, hogy iro-

dalomtudományunk alig félszázados hajnalkorának anyagtalanul (és érvtelenül) lebegő eszmei csatározásai, ideológiai duellumai nem járulhattak hozzá irodalomtörténeti tevékenységünk szilárd alapjainak a lerakásához, s hogy tudatvilágunkkal, szemléletmódjával számos téveszmének lettek csíráztató talaja: az irodalmi önnemzés, a hagyománytalanság, a vidék alkalmatlansága szellemi-művészi alkotások létrehozására stb. Mindezek közül talán az a legsúlyosabb és legvégzetesebb félreértés, aminek még Szerb Antal is áldozata lett. Tőle származott s hullámzott tovább a közismert irodalomtörténetének az a megállapítása, hogy a „Legkevésbé fejlődött ki önálló magyar szellemi élet a Délvidéken, a trianoni béke által Jugoszláviához csatolt területeken. Ezeknek a részeknek nem voltak önálló magyar kulturális hagyományai, és a magyar lakosság politikai, társadalmi és gazdasági helyzete kevésbé kedvez az irodalmi életnek.” Nemcsak Szerb Antalnál, hanem a korszak más irodalomtörténészeinél is fel-felbukkan a gondolat, hogy az egységesnek tudott magyar irodalom felbomlása után itt-ott kisarjadnak ugyan egy új irodalom csírái, legtöbbször azonban a „kisebbségi” jelző eleve értékfosztó, tehát nemzeti jelleget és esztétikai minőséget megkérdőjelező attribútumával. Az a felismerés, hogy ami gyér irodalom ott keletkezett is, az valójában az anyaországának a visszfénye vagy kisugárzása. Mivel azonban ebben az emanációban 1918 után zavarok álltak be, létrejött ugyan egyfajta újszerű irodalom, amelyből azonban hiányoznak az autochton magyar kultúra, a törzsökösség jegyei... Az autogenezisnek ez az elmélete aligha fogadható el, elsősorban azért, mert az irodalomteremtés társadalmi, közösség-lélektani, gazdasági, történelmi, állami, tudati, érzelmi stb. ösztönzői és összetevői közül csak egyet emel ki, s ezt az egyet teszi meg egy szellemiség rendező elvének: az államit, azt sugalmazván, hogy ez az addig soha nem volt új irodalom egyedül az új államnak köszönheti létezését. Tehát azt, hogy állam és irodalom ok-okozati kapcsolatú fogalompár.

Mindezt újfent el kellett mondanunk, hogy rámutassunk: csak ilyen tényisztelő és -rögzítő munkáktól (meg persze monográfiák, lexikonok, irodalomtörténetek, repertóriumok további sorától) várhatjuk, hogy irodalmunk kimozdulhat a meddő ideologizálás hínárjából, s szellemi organizmussá, tehát egy hagyományvilágra épülő, a történelem és a nyelv kincseit őrző, ápoló és fejlesztő szubsztanciává fejlődik. Azaz – ismét az Értelmező Szótárt kérve segítségül –: „A jelenségek sokféleségének állandó, megmaradó alapjává, lényegévé.”

Ezek után már „mindössze” az vár szerzőinkre, hogy nemcsak a Híd anyagát, de többi folyóiratainkat is keletkezésüktől kezdve s történetük egészét felölelve hasonló repertóriumokban tegyék közzé mindannyiunk hasznára és épülésére.